

MARAGALL I LA VIVÈNCIA DE LA RELIGIOSITAT

Anna M. BLASCO BARDAS

Original rebut: 18/05/2011
Data d'acceptació: 15/06/2011

Adreça: Fundació Joan Maragall
València, 244
08007 BARCELONA
E-mail: fjm@fundaciojoanmaragall.org

Resum

Tan sols pels articles escrits arran de la Setmana Tràgica i pel poema *Cant espiritual*, Joan Maragall (1860-1911) ja podria ser qualificat d'intel·lectual i de poeta cristià. L'article fa referència a aquests textos però també a molts d'altres —potser menys coneguts— que ens acosten al pensament religiós i a les vivències de religiositat del poeta. Podem escoltar la veu de Maragall que ens parla de la seva relació amb el cristianisme, d'emocions i de sentiments, de fe i de festes religioses, a través d'uns fragments que abracen l'itinerari vital, des dels records d'infantesa fins a les notes autobiogràfiques escrites en complir cinquanta anys.

Paraules clau: Joan Maragall, poeta cristià, itinerari vital, fe, festes religioses, pensament religiós.

Abstract

On the simple basis of his articles about the Tragic Week and his poem Cant espiritual, Joan Maragall (1860-1911) could be described as an intellectual and a Christian poet. This article considers these writings among many others – perhaps less well-known – that introduce us to the religious thought and experiences of the poet. The voice of Maragall can be heard speaking of his relationship with Christianity, of emotions and feelings, of faith and religious celebrations, through fragments that embrace his life's journey, from the memories of his childhood to the autobiographical notes written when on the occasion of his 50th birthday.

Keywords: Joan Maragall, Christian poet, life journey, faith, religious celebrations, religious thought.

En la celebració de l'Any Maragall, que commemora els cent cinquanta anys de la naixença i els cent anys de la mort del poeta, hem escoltat i escoltarem moltes aproximacions a la seva figura i a la seva obra. També algunes referències sobre la seva religiositat.

El cicle que a inicis d'any va organitzar la Fundació Joan Maragall duia per títol *Les idees religioses de Joan Maragall*. La voluntat del coordinador —el professor Pere Lluís Font— i de tots els ponents que hi vam participar era oferir una visió polièdrica de tots els aspectes relacionats amb el pensament religiós de Maragall. D'aquí la meua reticència inicial en el moment d'acceptar l'encàrrec del Dr. Armand Puig de parlar avui aquí. No em veia amb cor d'abordar tots els punts de vista tractats en el cicle i vaig pensar que era millor de parlar de la *vivència de la religiositat* de Joan Maragall, un títol potser una mica ambigu que intentaré d'explicar.

Del que sí estava segura és que no volia abordar la religiositat de Maragall situant-me en el punt de vista de l'estudiós, del crític que pretén donar una visió global i que massa sovint pot estar temptat d'adoptar una posició de judici. I tampoc la d'aquell que, potser sense adonar-se'n, projecta les pròpies idees o prejudicis en el personatge i la seva època.

En un tema com el de la religiositat de Maragall, a aquesta reticència inicial s'hi afegia, a més, un altre recel. El pes d'uns precedents il·lustres: el Pare Batllori, Gabriel Maragall, Ramon Sugeranyes de Franch, Eduard Valentí, Eugenio Trias, Lluís Quintana...¹ I, molt darrerament, la publicació de l'estudi exhaustiu d'Ignasi Moreta *No et facis posar cendra*, que duu per subtítol precisament «Pensament i religió en Joan Maragall».²

Tots ells es refereixen al pensament religiós de Joan Maragall i habitualment en remarquen uns aspectes que a un lector —diguem-ne més ingenu— li passen desapercebuts. Analitzen idees, pensament, més que no pas la vivència i l'expressió de la fe. Parlen de crisis religioses, d'inconformisme, d'agnosticisme d'ortodòxia i d'heterodòxia... I sovint no sempre queda clar en les seves anàlisis quan parlen de la figura de Joan Maragall i quan es refereixen al jo literari.

1. Vegeu entre altres: Ramon SUGRANYES DE FRANCH, «A l'entorn de la posició religiosa de Maragall», *QVC* 5 (1960) 51-58. Eugenio TRÍAS, *El pensament de Joan Maragall. La crisi espiritual de Maragall el 1907*, traducció i pròleg de Jordi Maragall i Noble, Barcelona: Fundació Banco Urquijo i Edicions 62 1982. Gabriel MARAGALL I NOBLE, *Joan Maragall: esbós biogràfic*, a cura de Glòria Casals, Barcelona: Edicions 62 1988. Lluís QUINTANA TRIAS, «La definitiva bondad de la vida. El pensamiento religioso en la obra de Joan Maragall», *Bulletin Hispanique* 1 (juny 2003) 133-158.
2. Ignasi MORETA, *No et facis posar cendra. Pensament i religió en Joan Maragall*, Barcelona: Fragmenta Editorial 2010.

No voldria pas que em passés el mateix. I per això us diré d'entrada que en la sessió d'avui em proposo de fer-vos escoltar *les veus* de Maragall, de diversos Maragalls: és a dir la veu del poeta, la de l'intel·lectual, la de l'articulista, la veu del narrador d'un dietari íntim, la veu del corresponçal...

No intentaré pas de dilucidar si aquesta és la veu del cristià concret o la del jo literari, ni pretenc tampoc de dibuixar estrictament l'evolució del seu pensament religiós. És per això que prefereixo parlar de *vivències de religiositat*, tant si es tracta de formulacions poètiques, de comentaris a un amic o dels posicionaments intel·lectuals d'un articulista que se sabia llegit i escoltat.

Crec que, fent-ho així, la veu o —com dic— les veus de Maragall ens poden encara aportar moltes coses de la vivència de la religiositat entesa tal com la defineix el *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*, és a dir, com a disposició per als sentiments religiosos.

La meua idea és llegir i comentar algunes citacions, alguns textos ordenats cronològicament, en què les idees cristianes, les festes i les pràctiques religioses, les creences, la moral cristiana hi són presents. No pretenc pas ser original. Per això alguns són fragments dels seus textos més coneguts i divulgats, d'altres no. Intentaré no pas fer-ne una lectura filològica o de continguts sinó de remarcar, simplement, unes vivències de religiositat que poden il·luminar —crec— les nostres pròpies.

1. NOTES AUTOBIOGRÀFIQUES (1885)

La fe religiosa fou entusiasta fins tot just deixarme fer ab reculliment la primera comunió³

Aquesta afirmació clara i simple es troba en un full d'un manuscrit que no es publicà en vida de Maragall. Es troba en les controvertides notes autobiogràfiques que Maragall escriví l'octubre de 1885 en complir els vint-i-cinc anys. Serveixen per a remarcar, sense cap mena de dubte, l'adscripció

3. La primera edició, íntegra, de les *Notes autobiogràfiques* va aparèixer en Glòria CASALS (ed.), *Joan Maragall. Com si entrés en una pàtria*, Barcelona: PAM 2007. Han estat reproduïdes a l'opuscle editat en ocasió de la sessió inaugural de l'Any Maragall del 2 de març del 2010 (Oficina de l'Any Joan Maragall. Institució de les Lletres Catalanes). Les citacions en el text corresponen a aquesta edició. *Notes autobiogràfiques*, 39.

social, familiar, cultural i fins diria emocional, al cristianisme. Sembla que en la seva infantesa Maragall era un nen més aviat solitari. Fixem-nos, en aquestes mateixes notes, en un dels seus jocs de nen explicat en aquest mateix text:

Oh quines hores més delitoses he passat davant d'aquella capelleta de fusta ab sants de plom que tenia en un recó de casa [...] torno a sentir mos cants incoherents en los que hi vessava tota la fe entusiasta, tota la poesia, tota la força d'imaginació que bullia dins meu [...] quan se'm torna a representar tot això, sento un gran enyorament d'aquell temps en què un tros de plom mal tallat bastava per anegarme en lo sentiment immens de la presència de Déu ... y are si'l busco en la consideració de l'Univers en ple, tinch prou feynas pera trobarlo.⁴

Aquesta darrera afirmació és dins la línia del contingut essencial de les notes autobiogràfiques. Si hagués d'escollir una sola frase per mostrar l'allunyament de Maragall de la religió més convencional, personalment, triaria aquesta:

La sensibilitat me fa de religió, la indolència de filosofia y l'amor propi de caràcter; per això és que, prenent eixas paraulas en lo sentit fals, estricte, convencional, en què se solen usar, resulto ser un home sens religió, sens conviccions y sens caràcter.⁵

En aquesta època, quan Maragall tenia vint-i-cinc, a parer de molts crítics, l'art semblava ocupar l'espai de la religiositat.

Passem ara a un text d'una dotzena d'anys després.

2. LO DIVÍ EN EL DIJOURS SANT (1897)

Joan Maragall escriví nombrosos poemes dedicats a les festes religioses. Dins el volum *Poesies*, editat l'any 1895, deu anys després de les *Notes autobiogràfiques*, hi ha poemes dedicats al Nadal, a la Quaresma i al Corpus. En general són poemes que ofereixen una mirada sobre el pas de les estacions, inclouen elements de natura i de paisatge i on —per dir-ho així— el lector hi troba l'empremta del transcendent, la resplendor divina.

4. *Notes autobiogràfiques*, 37-38.

5. *Notes autobiogràfiques*, 29.

En podríem citar alguna estrofa, però he preferit elegir un poema del llibre *Visions i Cants* (que sortí publicat l'any 1900). És un poema escrit en 1897, dedicat a una festa religiosa i que, al meu entendre, té unes característiques que el fan únic.⁶

En la primera estrofa trobem que el poeta percep Déu en la natura i també en les pedres del temple. En la segona estrofa hi ha una clara professió de fe en la resurrecció, en la vida més enllà del cos i dels sentits. En la tercera estrofa un parell de versos semblen al·ludir a una processó. Però la descripció de Maragall no segueix amb més referències plàstiques sinó que canvia. El poeta ja no veu, ja no descriu, sinó que sent: «he sentit les brases / de l'Amor Diví —seguida de la precisió temporal— en el Dijous Sant». Aquestes tres estrofes del poema, que recorden la imatgeria i les referències a la natura de poemes del Tríptic de l'any, formen una unitat de sentit de la qual s'escapa —d'una manera ben evident— l'endreça, una estrofa autònoma que pot llegir-se perfectament com una pregària. De fet s'ha utilitzat sovint en els recordatoris.

La diferència formal entre aquestes dues parts del poema pot tenir una explicació. I és que fos afegida després a uns versos ja existents. Segons la tradició familiar dels Maragall, recollida per Glòria Casals, la dedicatòria «En memòria d'un amic» té un destinatari concret. Es tracta de l'amic de joventut de Maragall, Josep Soler i Miquel —el Pep de les Borges, com l'anomenaven col·loquialment—, que la nit del 20 al 21 de març de 1897 es va suïcidar a l'edat de trenta-sis anys. Aquesta mort tràgica, per deliberada i per tractar-se d'un amic de la mateixa edat, degué afectar molt Maragall, no únicament com a poeta sinó com a cristià.

Més que una referència a la festa religiosa del Dijous Sant el poema és una professió de fe en la resurrecció, i l'endreça seria la part final de la professió de fe, l'esperança del retorn del Senyor. Aquest poema és, al meu entendre, un dels més religiosos de Maragall, i la seva dedicatòria és ben significativa. S'escapa una mica del to de molts d'altres que són més aviat el reflex d'un cristianisme diríem sociològic, d'un cristianisme amable viscut en la quotidianitat. Per això m'ha agradat d'escollir-lo.

Llegirem ara algun fragment de carta, una veu més íntima, més privada de Joan Maragall.

6. Vegeu annex 1.

3. CARTA A JOSEP PIJOAN (1904)

Me plau escriure-li en diadas assenyaladas. Avuy és la Candelera. Hi ha una mena de repòs en las tardas de las grans festes d'origen religiós, un repòs solemne que's veu que ve de lluny y de molt endins y qu' axís se fa sentir en totas las ànimas, fins en las, aparentment, més allunyadas de la misteriosa majestat del dogma. Doncs, en días axís, me sembla que vostè'm ve a veure a la tarda y qu'a posta de sol sortim tots dos en aquestas aforas tant dolçament bellas en aquella hora y que'ns parlem a cor obert, tant diferents y tant semblants, axò és, armònichs. ¿Se'n recorda d'aquella tarda de Dijous Sant que'ns vàrem trobar al carrer Major de Sant Gervasi, y de lo molt que parlàrem ab tota l'ànima?⁷

Així començava Maragall la carta que dirigia al seu amic i deixeble Josep Pijoan el 2 de febrer de 1904. El dijous Sant del qual parla era probablement el del 1902, a l'inici de la coneixença personal.

Les festes religioses, tal com reflecteix aquest fragment, no foren per a Maragall únicament el pretext d'algun dels seus poemes o el tema principal d'algun dels seus articles, sinó que eren fonament sentides i viscudes. Així ho deixa ben clar aquesta carta. Crec que en aquest breu paràgraf apareixen els elements bàsics que configuren la festa d'origen religiós: la pau (ell en diu «el repòs solemne»), una certa inefabilitat i la necessitat d'una vivència compartida («en totas las ànimas»).

4. UN ARTICLE DEDICAT A LA FESTA DE PASQUA (1906)

A més dels poemes, Maragall dedicà uns quants articles a parlar de les festes religioses.⁸ Potser s'hi troba un Maragall de to menor si el comparem amb l'articulista compromès d'algun dels articles que esmentarem d'aquí un moment. Però són interessants perquè hi trobem expressades unes vivències que, tot i tenir sovint un to molt d'època, encara tenen la capacitat d'emocionar-nos.

En aquest sentit no comparteixo pas l'opinió d'aquells que consideren que l'articulista Joan Maragall se'ns mostra més acostat a la sensibilitat religiosa del nostre temps que no pas a la del seu. En tot cas, no en les festes. Maragall és un excel·lent glossador de costums, de pessebres i processons

7. Anna Maria BLASCO I BARDAS, *Joan Maragall i Josep Pijoan. Edició i estudi de l'epistolari*, Barcelona: PAM 1992, 253.

8. Vegeu annex 2.

que, de fet, ja no es troben al nostre voltant. És precisament en l'àmbit de les festes que poemes i articles van construir un imaginari que ha alimentat diverses generacions.

Esquematzant molt, crec que l'aportació més singular que la vivència de les festes d'origen religiós suposa en Maragall —i que ell té certament la voluntat de transmetre als seus lectors— és el canvi d'òptica, la nova visió que proporcionen a l'home.

Com a mostra d'això, citaré el fragment final de l'article *Alegría de Pascua*, que fou publicat en el *Diario de Barcelona* el 16 d'abril de 1906:

Los campos eran los mismos que ayer, igual su verdor, igual el sol y las nubes mismas; pero nosotros lo veíamos ya de una manera nueva. ¿Qué había pasado pues? Era la Resurrección, era la festividad que llevábamos dentro, que nos iluminaba todo lo de afuera, Ya éramos más que las aves, más que los insectos y las flores; ya teníamos el sentido de nuestra alegría; ya éramos hombres. La Primavera se había hecho Resurrección, se había humanizado; el divino misterio era entrevisto (...)

i continua:

No desdeñéis nuestras festividades vosotros que os llamáis espíritus fuertes, cuando sólo soís espíritus fríos; si no lo sentís en vuestro corazón, hacéis bien en no mezclaros en ellas, que las profanaríais; pero tampoco alardeéis de estar encima cuando simplemente estais fuera, ni menos queráis imponer la frialdad de vuestra razón, menos que humana, a los corazones humanos. Mientras no tengáis una fe más fuerte que la de la muchedumbre, dejad a la muchedumbre la suya; apartaos de ella si no podéis seguirla, pero no pretendáis guiarla ¿A dónde?

Acordaos del Salmo: «Creí, y por esto he hablado» ¿No creéis? Pues callad. ¿A qué turbar la plenitud de sentido de nuestra festividades, desdichados?⁹

Aquest paràgraf tan abrandat és el darrer de l'article. Sobta la força d'aquest *fortissimo*; sembla que no s'adiu amb el text que el precedeix. En tot cas serveix per a veure que Maragall no viu la festa religiosa amb indiferència, sinó que està convençut —i així ho trasllueixen altres dels seus articles— que la festa té la capacitat de transformar els homes. Com el foc purificador de la nit de Sant Joan, que és en paraules de Maragall «un presentiment de la transfiguració espiritual de totes les coses», les festes reli-

9. Anna M. BLASCO BARDAS, *Joan Maragall i les festes religioses* (Quaderns de la Fundació Joan Maragall 25), Barcelona: Fundació Joan Maragall – Editorial Claret 1994, 43.

gioses exerceixen una influència transformadora en l'home, el porten al misteri d'un recomençar i a la disposició —essencial des de l'òptica del poeta— de veure les coses com si fossin noves, com si les veiéssim per primera vegada.

La majoria dels articles dedicats a les festes se situen en el marc cronològic del primer quinquenni del segle. És a dir, Maragall ja havia complert quaranta anys. D'acord amb l'opinió de molts crítics i esquematitzant molt, podem considerar que a partir del 1900 Maragall s'acomoda —diríem— a la moderació burgesa i abandona la seva condició de poeta més o menys rebel.

En l'any 1907 hi ha una inflexió, un moment de crisi. Sembla que a partir d'aleshores Maragall té unes altres inquietuds o interrogants existencials. I les expressions de la seva religiositat es desplaçaran cap a altres preocupacions que implicaven la seva consciència social i política. Em refereixo, és clar, als articles entorn de la Setmana Tràgica.

Arribem, doncs, als gran textos, als més coneguts. Comencem pels articles.

5. LA CIUTAT DEL PERDÓ (1909)

Joan Maragall escriví diversos articles sobre els fets de la Setmana Tràgica, aquesta revolta popular, antimilitarista i anticlerical que esclatà a Barcelona en protesta per la represa de la guerra colonial del Marroc, la setmana del 26 al 31 de juliol del 1909. I que és, de fet, la convulsió més important de la Catalunya contemporània, excloent-ne la Guerra Civil.

Maragall era d'estiueig a Caldetes i se'n va assabentar per una carta rebuda de Josep Pijoan, que s'ha conservat. En la carta de resposta es veu el seu judici dels fets, molt agut, molt pertinent. Maragall, en aquesta primera reacció, es va equivocar, però, en una cosa: en els afusellaments.¹⁰

El bisbe Torras i Bages, en la seva pastoral del 18 d'agost *La glòria del martiri*, parlava de l'eterna lluita del bé contra el mal. No buscava una explicació social. Maragall sí que la buscà. En el seu article «Ah! Barcelona...» de l'1 d'octubre de 1909 sí que es pregunta per les causes socials del «des-

10. «Axís és com tot torna al seu lloch sense altre rastre ni conseqüència que'l dany causat. Jo no puch creure qu'axò acabi en cap fusellament; fóra una barbaritat més que tampoch crech que el govern tinga la forsa de cometre, afortunadament», *Carta de Joan Maragall a Josep Pijoan* del 4 d'agost de 1909. Vegeu BLASCO BARDAS, *Joan Maragall i Josep Pijoan. Edició i estudi de l'epistolari*, 393.

fogament destructor», sense, però, apuntar cap responsabilitat de l'Església, cosa que farà, en canvi en *La iglésia cremada*.

El segon article referit a la Setmana Tràgica fou escrit ja a la vista de la repressió dels fets. Just al mateix dia en què es fa pública la sentència de la condemna a mort de Francesc Ferrer i Guàrdia, el 10 d'octubre de 1909, Maragall, desafiant l'opinió del seu medi social, demana clemència, escriu l'article «La ciutat del perdó» i l'envia a *La Veu de Catalunya*. Hauria pogut sortir abans de la data de l'execució i qui sap si l'hauria poguda evitar. Prat de la Riba, però, el va fer fonedís. I l'article no va ser publicat fins a l'any 1932, en un volum de l'anomenada edició dels fills.

Maragall s'hi expressa com un intel·lectual honest, independent. No sé si dir-ne com a intel·lectual cristià o com un cristià intel·lectual. Veia les coses clares i les deia amb claredat, amb passió, amb emotivitat. He escollit algun fragment:

El cor no vos diu res, ara, mentres estan afusellant gent a Montjuïc solament perquè en ella se manifestà amb més claredat aquest mal que és el de tots nosaltres? ¿el cor no vos diu anar a demanar perdó, a genollons si convé, i els més ofesos els primers, per aquests germans nostres en desamor que volien aterrar per odi aquesta ciutat que nosaltres els deixàrem abandonada per egoisme? [...]

¿No la sentiu la germanor amb aquests infeliços? No vulgueu saber lo que han fet: mireu-los només a dintre els ulls: vegeu! sou vosaltres mateixos: un home com vosaltres; amb això n'hi ha prou...¹¹

L'article té tot ell un missatge ben cristià: la necessitat d'amor, de perdó, de reconciliació. L'al·legat contra la pena de mort hi és formulat amb una força moral insuperable. Maragall aporta els dos grans arguments contra la pena de mort: el caràcter sagrat de la persona humana (d'aquí la manera com remarca la impossibilitat de matar algú aguantant-li la mirada als ulls) i la fal·libilitat de la justícia humana.

Maragall no volia que la seva ciutat fos coneguda com la «ciutat de les bombes». Vol que Barcelona sigui la ciutat del perdó. «Barcelona només serà una ciutat si demana perdó pels seus condemnats a mort.»¹² Aquesta frase resumeix bé el contingut de l'article.

11. Totes les citacions dels articles de Joan Maragall relatius a la Setmana Tràgica són de l'edició següent Pere LLUÍS FONT, *Joan Maragall o la consciència civil, en el seu temps i en el nostre* (Quaderns de la Fundació Joan Maragall, 85), Barcelona: Fundació Joan Maragall – Editorial Claret 2008, 41-42.

12. *Ibíd.*, 43.

6. LA IGLÉSIA CREMADA (1909)

Uns quinze dies després d'aquest article, entre el 17 i el 20 de novembre, Maragall n'escriu un altre, també referit a la Setmana Tràgica. El text tampoc no degué agradar gaire a Prat de la Riba, que el va sotmetre al criteri de Mn. Frederic Clascar i del P. Ignasi Casanovas. S'ho van mirar i, amb alguns retocs, finalment l'article sortí publicat a *La Veu de Catalunya* el 18 de desembre. El text expressa l'emoció i tot de sentiments i consideracions que es deriven d'una missa oïda en una església devastada pels fets de la Setmana Tràgica i que ha estat identificada com l'Oratori de Sant Felip Neri de Gràcia. És un text que, com l'anterior, no podia pas deixar indiferents els lectors de *La Veu* i que degué contrastar força amb la mentalitat catòlica de l'època. És difícil d'escollir-ne un fragments. En cito l'inici que és prou significatiu:

Jo mai havia oït una missa com aquella. La volta de la iglésia esgalabrada, les parets fumades i encrostonades, els altars destruïts, absents, sobretot aquell gran buit negre al fons on fou l'altar major, la solera invisible sota la pols de la runa, cap banc per a seure, i tothom dret o agenollat de cara a una mesa de fusta amb un Sant Crist damunt i un torrent de sol entrant per l'esgalabrat de la volta amb una munió de mosques dansant en la llum crua que aclaria tota la iglésia i feia semblar que oïem la Missa al mig del carrer.¹³

La personalització de l'emoció, el marc que Maragall descriu magistralment, impliquen el lector, el d'aleshores i també el d'ara. I per a remarcar encara més la vivència emotiva Maragall, com si d'un drama teatral es tractés, hi fa entrar la veu mateixa del celebrant:

Entreu, entreu, la porta és ben oberta; vosaltres mateixos us l'heu oberta amb el foc i el ferro de l'odi: i ara heu's aquí que trobeu a dintre el Misteri més gran de l'Amor rediviu. Destruïnt la iglésia heu restaurat la iglésia, la que se fundà per a vosaltres, els pobres, els oprimits, els desesperats... I com ara la vàieu tancada, enriquida per dintre, emparada pels que hi venen a adormir el seu cor, en la pau de les tenebres, vosaltres, amb la vostra pobresa i la vostra rebel·lió i la vostra desesperació, n'heu envestit la porta, i en els murs tan fermes heu obert la bretxa, i us l'heu reconquistada.¹⁴

No es tracta de llegir ni tampoc de glossar tot l'article, potser el més combatiu de Joan Maragall i el de més densitat de pensament cristià. Apun-

13. *Ibíd*, 44.

14. *Ibíd*, 45.

to simplement alguns aspectes que se n'han remarcat. Un és l'anticipació al Concili Vaticà II, quan Maragall parla de la utilització de la llengua vernacle en el litúrgia, o bé quan insinua la necessària separació entre l'Església i l'Estat. Fins i tot alguns hi han vist un clar indicatiu de la teologia de l'alliberament, amb aquesta clara opció pels pobres, continguda en les paraules del celebrant que acabem d'escoltar.

Hi ha encara un altre fragment que voldria citar, i que, al meu entendre, mostra com Joan Maragall es va sentir sacsejat pels fets de la Setmana Tràgica, com posa en qüestió certs comportaments dels lectors a qui s'adreça:

Penseu-ho bé, ¿què li aneu a demanar vosaltres al Crist en sa Iglésia? Hi aneu amb pas esmorteït a cercar la quietud sota ses voltes (i això si no hi aneu per pura vanitat); a oblidar vostres quefers i vostres inquietuds; a reposar de les vostres fatigues si en teniu; i si no, a entretenir els vostres ocis, a bressar la vostra lassitud en la lenta majestat dels cants sagrats i en el núvols olorosos de l'encens: a dormir. ¿I què li demaneu al Crist, si és que encara us resta l'esma de demanar-li alguna cosa? Li demaneu pau, quietud, oblit, que aparti de vosaltres la tribulació i l'amargura, que us dongui un bon son. Doncs no és aquesta la pau del Crist.¹⁵

No és pas estrany que aquest article escandalitzés els benpensants. Fins i tot, el bisbe Torras el va silenciar en la seva felicitació nadalenca a Maragall. S'ha dit moltes vegades que Joan Maragall amb aquests tres articles va ser una veu profètica. Llàstima que va ser una veu solitària. En tot cas, és impossible parlar de la vivència de religiositat en Maragall sense referir-se a aquests articles, de la mateixa manera que no es pot deixar de parlar del *Cant espiritual*.

7. CANT ESPIRITUAL (1909)

Considerem ara el *Cant espiritual*, un poema molt conegut, molt utilitzat, fins al punt que alguns fragments tenim el risc de veure'ls fins i tot una mica banals. En tot cas és un poema del qual tothom té una impressió personal.

El *Cant espiritual* és l'últim poema de l'últim llibre de Maragall, *Seqüències*, que sortí publicat en 1911, el mateix any de la seva mort. I això l'envolta d'un aire especial. Però Maragall l'escriu en 1909, i després d'aquest

15. *Ibid.*, 48.

poema n'escriví d'altres, també altres articles i traduccions i el drama *Nausica*. Els trenta-sis primers versos van ser escrits pel novembre de 1909, és a dir, són estrictament coetanis de l'article *L'iglésia cremada*. Recordar aquest fet em sembla que serveix per a «desactivar» moltes interpretacions. Es fa difícil de mantenir que el Cant és fruit d'una crisi religiosa després de llegir un article que, com hem vist, conté una manifestació de fe cristiana tan radical.

Maragall no conclougué el poema fins tres mesos després, pel febrer de 1910. En els nou darrers versos hi ha un canvi de to notable, i això ha portat els crítics a fer tota mena d'especulacions: la proximitat de la mort del seu amic Antoni Roura, una reacció davant del silenci de Torras i Bages que no li comentà mai res del seu article... Però, tot i la diferència entre una part i l'altra del poema, crec que el poema pot veure's perfectament com un tot.

Què en remarcaria personalment, què crec que tot lector hi percep? En primer lloc el to tan personal. El lector sent la veu de Maragall. I per això tan sovint s'ha llegit com un poema autobiogràfic. De què parla el poema? D'una inquietud: de la dificultat de relacionar la certesa de la nostra mort (destructora del cos i inevitablement dels sentits) amb el misteri d'una altra vida. Des del començament del poema hi ha la constatació d'aquest fet, no pas únicament en els versos finals.

Maragall planteja una qüestió irresoluble, i sobretot els nou últims versos apunten —per dir-ho així— a un desenllaç poètic. Alguns fins i tot hi han vist una mena de claudicació. Simplement potser perquè la solució que dóna Maragall s'adiu amb l'ortodòxia?

El poema planteja una qüestió difícil —la pregunta que tots els humans ens fem— i mira de resoldre-la. Afirma la certesa del subjecte: la bellesa del món, el regal de la bellesa del món, el goig de la bellesa tal com els nostres sentits la perceben. Però aquest sentiment de goig, que és l'element fonamental del *Cant Espiritual*, va acompanyat —al meu entendre— d'un altre sentiment fonamental, l'agraïment. És l'agraïment de la criatura humana al Senyor, al Creador: «Què més ens podeu dar en una altra vida». Això no és pas un reny, és la màxima expressió de l'agraïment filial. És evident que la veu del poeta Maragall parla d'un subjecte que es troba bé en aquest món dels sentits. Segurament és gràcies a aquest goig dels sentits que tenim la poesia maragalliana, les imatges plenes de color de tants poemes que parlen del mar o de les muntanyes.

Hi ha també un altre punt del poema que ha fet córrer molta tinta: «Jo que voldria aturar tants moments de cada dia..». Segur que es poden fer moltes interpretacions d'aquest fragment, però també crec que pot llegir-se amb naturalitat, amb un punt si voleu d'ingenuïtat.

És ben cert que en la poesia i en molts articles de Joan Maragall s'hi troba la tensió entre allò temporal i allò etern. I sempre se sol citar aquell fragment d'una carta a Carles Rahola del 16 d'agost de 1911: «Lligar lo temporal a lo etern i lo etern a lo temporal aquesta és la tensió del meu esperit.»¹⁶

Però quan Maragall es refereix a «Aquell que a cap moment li digué “Atura't” si no al mateix que li dugué la mort» m'apunto més aviat a una lectura senzilla, a la interpretació d'aquells que creuen que Maragall es refereix a qualsevol conciudadà avorrit, que s'adona del valor de la vida quan ja és a punt de perdre-la. I ell, el poeta, que sap apreciar tantes situacions concretes de felicitat quotidiana, tants moments feliços que voldria que no s'acabessin mai, senzillament no l'entén: «Si per mi com aquest no n'hi haurà cap» diu en el vers 37.

I en el vers següent: una confessió de fe i una pregunta: «Ja ho sé que sou, Senyor, però on sou, qui ho sap?» El poema *Lo Diví en lo Dijous Sant* de 1895 contenia una clara afirmació de la resurrecció; recordeu aquests versos («Avui he sentit que dura la vida / més enllà del cos i dels seus sentits») i catorze anys després en el *Cant espiritual* Maragall resol l'anhel tan humà de conservar el goig dels sentits a través d'una resposta metafòrica, imaginativa i compatible amb la resurrecció:

Obriu-me'n, Senyor, uns altres de més grans
Per contemplar la vostra faç immensa.
Sia'm la mort una major naixença!

8. NOTES AUTOBIOGRÀFIQUES (1910)

Després del *Cant espiritual* ja podríem donar aquest periple per acabat. Però, per seguir l'esquema de fer-vos escoltar la veu o les veus de Maragall, voldria mencionar encara dos fragments que al meu entendre evidencien el cristianisme, la voluntat de ser cristià de Joan Maragall. Remarco, però que no tenen ni la densitat de continguts ni tampoc l'expressió emotiva i poètica dels que acabem de comentar. Un d'ells, datat el 10 d'octubre de 1910, i escrit, per tant, el dia mateix en què complia cinquanta anys, es troba en les *Notes autobiogràfiques*. És escrit vint-i-cinc anys després de les primeres que he citat en aquest treball.

16. Joan MARAGALL, *Obres completes*, vol. 1, Barcelona: Selecta 1970, 1086.

Aquestes notes són molt diferents de les anteriors, i també molt interessants, perquè l'autor en escriure-les indica que acaba de rellegir les anteriors i se situa en comparació o millor dit, en contraposició —diu ell— a «aquell jove tan caygut moralment».

L'autor hi fa un repàs de la seva vida. Des del punt de vista de la vivència del cristianisme en remarcaria el mateix sentiment que assenyalava en el *Cant espiritual*. Joan Maragall se sent bé en tots sentits, i la seva disposició interior és d'agraïment:

Tot quant sóch y tinch ho dech (però directament, m'enteneu?, no mitjançant cap esforç meu) al Pare que està en lo cel y al qu'm donà aquí en la terra,

Mireu quina afirmació tan rotunda d'agraïment a la Providència.

9. ARTICLE (1911)

I, ja per acabar, un darrer text amb la veu, no la dels replecs més íntims del full de dietari que acabem de esmentar sinó la de l'articulista, en un dels seus darrers articles en el *Diario de Barcelona* «Carta a una senhora». És un text que se sol citar per rebatre el suposat panteisme de Maragall. I per evidenciar l'acceptació de la tradició cristiana de la qual se sent formar part, en citaré el darrer paràgraf tan sols:

Así me he esforzado en persuadir a usted, señora, de que cuando digo que la vida és hermosa no debe usted tomarme per un epicúreo; y de que cuando digo de orientarla hacia su más allá, no debe usted tomarme por un asceta; y de que cuando digo que todo es uno, tampoco debe tomarme por un panteísta. Porque yo sólo quiero ser cristiano; y como conozco que me falta mucho para ello, me esfuerzo en vivir cuanto puedo en Cristo; y como siento la solidaridad de las almas y me parece ver muchas dormidas, quisiera despertar alguna.»¹⁷

Aquest era el final de l'article que sortí publicat el 9 de novembre de 1911. Unes tres setmanes després, tal com explica el seu fill Gabriel en el seu llibre *Joan Maragall: esbós biogràfic* «després de tocar al piano dues sonates de Beethoven i de donar corda al rellotge del menjador, es dirigí més d'hora que de costum a la seva cambra»¹⁸ i l'endemà ja no es va llevar.

17. Joan MARAGALL, *Obres completes*, vol. 2, Barcelona: Selecta 1981, 766.

18. Gabriel MARAGALL I NOBLE, *Joan Maragall: esbós biogràfic*, 188.

Joan Maragall morí el 20 de desembre de 1911, d'unes febres encara no prou aclarides.

No podem afegir cap altra veu de Joan Maragall a les ja proposades, però ja que aquesta sessió ha començat amb una referència a la primera comunió, l'acabo —ara sí— amb una citació del seu fill Jordi Maragall i Noble:

Joan Maragall morí serè, lúcid i conscient del que s'esdevenia. Després de combragar, en el llit de mort, digué a la seva esposa que amb aquell acte li havia fornit el moment més feliç de la seva vida.¹⁹

ANNEX 1

Lo Diví en el Dijous Sant

En memòria d'un amic

Avui he sentit lo Diví
en el camp, en el vent i en les plantes,
i en la majestat – de les pedres santes
que s'alcen en temple – al mig del camí.

Avui he sentit – que dura la vida
més enllà del cos – i dels seus sentits:
he vist un vellet – amb cara entenedrida
i alegres infants – de sobte entristits.

He vist uns guerrers – armats punta en blanc
davant d'un anyell – rendir les espases,
he sentit les brases
de l'Amor Diví – en el Dijous Sant.

19. Jordi MARAGALL I NOBLE, *Fe i cultura en Joan Maragall* (Quaderns de la Fundació Joan Maragall 17), Barcelona: Fundació Joan Maragall – Editorial Claret 1993, 8.

Endreça

Senyor! Deu consol al qui plora
i torneu-li el plor al qui no pot plorar,
i doneu-li pau a l'ànima inquieta
perquè us sàpiga esperar.

Joan MARAGALL, *Poesia. Edició crítica*, a cura de Glòria Casals, Barcelona: La Magrana 1998.

ANNEX 2

Relació d'articles de Joan Maragall dedicats a les festes religioses

- «Nochebuena», *Diario de Barcelona* (24 desembre 1895) en OC II, p. 258
«Pascua de Resurrección», *Diario de Barcelona* (10 abril 1898) en OC II, p. 260
«El Belén», *Diario de Barcelona* (21 desembre 1899) en OC II, p. 263
«Corpus», *Diario de Barcelona* (29 maig 1902) en OC II, p. 275
«Las fiestas», *Diario de Barcelona* (25 setembre 1902) en OC II, p. 276
«Navidad», *Diario de Barcelona* (25 desembre 1902) en OC II, p. 282
«El día de San José», *Diario de Barcelona* (19 març 1903) en OC II, p. 284
«Noviembre», *Hojas Selectas* (1903) en OC II, p. 277
«El Nadal de Sant Joan», *Il·lustració Catalana* (26 juny 1904) en OC I, p. 737
«La Virgen de Agosto», *Diario de Barcelona* (15 agost 1905) en OC II, p. 692
«Pequeña fiesta, gran fiesta», *Diario de Barcelona* (22 agost 1905) en OC II, p. 692
«La segunda fiesta», *Diario de Barcelona* (26 desembre 1905) en OC II, p. 293
«Alegría de Pascua», *Diario de Barcelona* (16 abril 1906) en OC II, p. 306

Joan MARAGALL, *Obres completes*, 2 volums, Barcelona: Selecta 1970 i 1981.